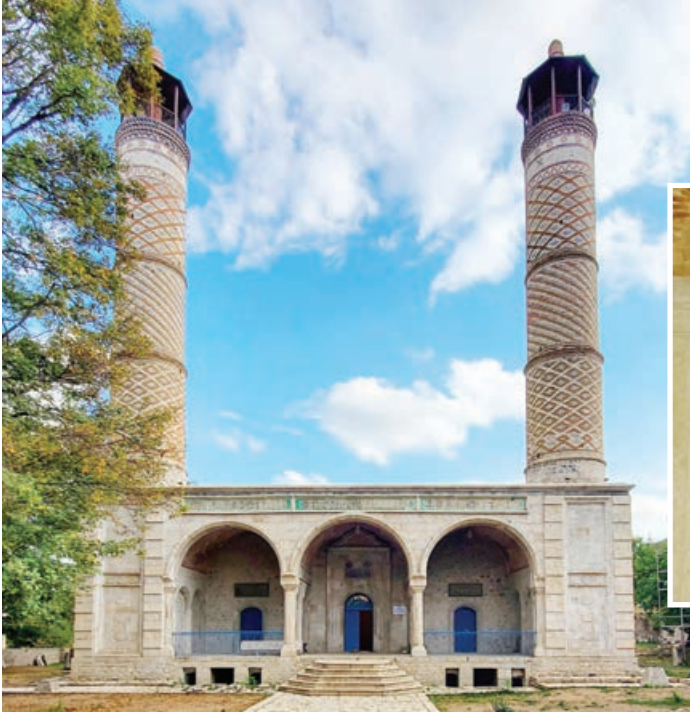


Maarifçi və xeyriyyəçi qadın



Tarixən xalqımızın ictimai-siyasi həyatında və taleyüklü məsələlərində Azərbaycan qadınları fəal iştirak etmiş, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunmasında, maarifçilik şüurunun formalaşması və inkişafında öz dəstəklərini əsirgəməmişlər.

Azərbaycan qadını gözəl ana olmaqla yanaşı, klassik poeziyanın ən gözəl nümunələrini yaratdı, at belində qılınc çalıb, dövlət idarəciliyində öz sözünü deyib. Onların bir çoxunun adları çoxəsrlik tariximizin səhifələrinə qızıl hərflərlə yazılıb. Azərbaycan tarixində Məhsəti Gəncəvi, Heyran xanım, Aşıq Pəri, Uzun Həsənin anası Sara xatun, Şah İsmayıl Xətəinin yoldaşı Taclı xanım və onlarca başqa tarixi qadın şəxsiyyətlər olmuşdur.

Xalqımızın tarixinə öz adını qızıl hərflərlə yazdırmış belə qadınlardan biri də Qarabağ xanı İbrahimxəlil xanın qızı Gövhər ağadır. Əsl adı Gövhərnisə bəyim olan bu tarixi şəxsiyyət 1790-cı ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Onun haqqında ilk məlumatları Qarabağın tarixinə dair yazılmış "Qarabağnamələr"dən əldə edirik.

İbrahimxəlil xanın vəziri olmuş Mirzə Camal Cavanşir

"Qarabağ tarixi" əsərinin "Xanın adlı-sanlı övladları" başlıqlı fəslində qeyd edir: "Mərhum İbrahim xanın sağ qalan qızlarından biri nəcib Gürcüstan tavatının qızından doğulmuş Gövhər ağadır, biri isə İzzət bəyimdir ki, Gürcüstan valisinin vəziri Mirzə Rəbinin qızından olmuşdur. Gürcüstan valisi İrakli mərhum İbrahim xanla daim dost və müttəfiq olmaq istəyirdi. Lakin din ixtilafı imkan vermədiyindən öz vəzirinin üç qızını mərhum xana və iki oğlu - Əbülfət xana və Məhəmmədqasım ağaya vermişdi ki, bu nikah vasitəsilə aralarında məhəbbət əlaqələri yaradılmış olsun".

Mirzə Camalın verdiyi məlumatdan məlum olur ki, Gövhər ağanın anası gürcü knyazının qızı idi. Bu haqda daha dəqiq məlumatı isə digər Qarabağ salnaməçisi Mirzə Camal Xəzani "Tarix-i Qarabağ" adlı əsərində verir: "İbrahim xan dəxi o qızı nikah edib özünə almışdı ki, bir oğlu Abbasqulu ağa adlı və bir nəfər qızı ki, Gövhər ağa ola, şul Abaşidze knyazının qızından tövəllüd etmişlərdi".

Mirzə Camalın da təsdiq etdiyi kimi Gövhər ağa İbrahimxəlil xanla gürcü knyazı Abaşidzenin qızı Cəvahir xanımın nikahından dünyaya gəlmişdi.

Gövhər ağa kiçik yaşlarından elm və biliyə maraq göstərmiş, bir neçə Şərq dillərini; türk, ərəb və fars dillərini mükəmməl şəkildə öyrənmişdir. Yüksək təhsil almış Gövhər ağa Şərq poeziyasını və tarixini dərinləndirir, bəzi hallarda Qarabağ xanlığının digər ölkə və xanlıqlarla diplomatik münasibətlərinin qurulmasında atasına kömək edirdi.

Müasirlərinin nəql etdiyinə görə, Gövhər ağa zahirən çox gözəl, olmuşdur. Hətta onu Cənubi Qafqazın gözəli hesab edirdilər. Tarixi mənbələrdə qeyd edilən məlumatlardan belə məlum olur ki, Gövhər ağa iki dəfə ailə həyatı qurmuşdu.

Gövhər ağa birinci dəfə 1806-cı ildə Şəki xanı Cəfər-qulu xanla ailə qurur. 1814-cü ildə Cəfər-qulu xan vəfat etdikdən sonra Şuşaya geri dönmür. İkinci dəfə 1828-ci ildə əmisi oğlu Xan kişi bəylə evlənir. Lakin bu dəfə də ailə münasibətləri uzun davam etmir. 1830-cu illərin əvvəllərində Xan kişi bəy vəfat etdikdən sonra o, bir daha ailə həyatı qurmur.

Bundan sonra həyatının sonuna qədər xeyriyyəçilik işləri ilə məşğul olan Gövhər ağa Şuşa şəhərində iki məscid, iki mədrəsə, bir karvansara, bir xəstəxana, bir körpü və sairə binaları inşa etdirir. Onun xeyriyyəçilik fəaliyyəti barəsində ümumən, "Qarabağnamələr"də kifayət qədər məlu-

matlar vardır. Lakin bunların içərisində Baharlının verdiyi məlumat daha müfəssəl və genişdir: "...O da öləndən sonra ta ərə getmədi və övladı yox idi. Amma öz axirəti üçün yaxşı binagüzarlıq etdi. Əlavə öz söylə hamı üçün yaxşı fikir çəkdi. Belə ki, həmən bu iki qitə məscidi-camelərinin hər birini iki dəfə təmir edib və neçə kəndlər və dükənlər və karvansaralar bu məscidlərin barəsində vəqf edib ki, kəndlilərin mədaxili bu iki məscidi-camelər üçün məsrəf olsun. Məscidin həyətində azarlıxana təmir eləyib ki, qərrib adamlar naxoş olan vaxtda orada yatsın və müalicə olunsun. Hərgah ölsə, o adamın tedarükün görüb dəfn eləsinlər. Yenə hərgah qala əhlinlərdən fağır və kasıb olsa, onları da xərc çəkib, dəfn edələr. Bir də o tullablar ki, elm oxuyurlar, onlar üçün çırağ və həftədə iki dəfə çörək versinlər. Mücavirlərə və müəzzibinlərə məvacib qərar edibdir. Yenə özü və ata və ana və sair övladları üçün hər il ramazan və şaban ayında Quran oxunsun. Və əlli-altmış xətm-Quran oxutsunlar və hər ildə həmən ehsan aylarında üç gün ehsan versinlər. Bu günə vəsiyyətlər iki böyük daşlara həkk olub və məscid divarına nəsb eləyib. Sair mətrukatın və müxəllifətin Həsən ağa Süleyman xan oğluna hiybə edibdir. Allah rəhmət eləsin o kimsələrə ki, Allah yolunda

və füyqəranın barəsində vəsiyyəti-ərhamın haqqında bu günə binagüzarlıq ediblər. Xüsusən bu mərhumə".

Bunlardan əlavə, Gövhər ağa şəhərin kasıb və imkansız ailələrinə kömək edər, onların maddi və mənəvi ehtiyaclarını ödəyirdi.

Gövhər ağanın övladı olmadığı üçün bütün mirasını xeyriyyə işlərinə yönəltdi. Sağlığında bütün mal-mülkünün siyahısını tərtib etdirən Gövhər ağa onları xeyir işlərə sərf edilməsi üçün vəqf etmişdir. Bu məqsədlə Gövhər ağa bir vəqfnamə hazırlatmışdır ki, vəqfnamənin müddələrinin həm kağız, həm də daş üzərinə yazılmasını əmr etmişdir.

Gövhər ağa maarif və mədəniyyətə maraq göstərir, sənət adamlarına, alim və şairlərə hamilik edirdi. Şuşada təsis edilmiş ədəbi məclislərdən, "Məclis-i fəramuşan"ın məşğələləri çox vaxt bu məscidin hücrələrində keçirilirdi. Bəzi mənbələrdə Gövhər ağanın özünün də qəzəl və fəxriyyələrinin olduğu deyilir.

Gövhər ağa 1888-ci ildə 98 yaşında vəfat etmişdir. O, ilk əvvəl Cümə məscidinin həyətidə, daha sonra vəsiyyətinə əsasən Kərbəla şəhərində dəfn edilmişdir. Bu haqda məlumatla Baharlının kitabında rast gəlmək mümkündür.

Bunlar hamısı, bir daha tarixən Azərbaycan qadınının nə qədər maarifpərvər və xeyriyyəçi, həmçinin ictimai işlərdə nə qədər fəal olduğunu göstərir. İradəsi, cəmərdliyi, saflığı, sədaqəti ilə tariximizdə, milli-mənəvi dəyərlərimizin formalaşmasında tarix boyu böyük rol oynamış qadınlarımız cəmiyyətimizin bütün inkişaf mərhələlərində aparıcı qüvvə olmuşdür.

*Elnur MUSTAFAYEV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru*